

УДК 338.45.01:338.246.2

Анастасія Валеріївна ШЕВЧЕНКО

*завідувач сектору промислової політики відділу безпеки реального сектору економіки,
Національний інститут стратегічних досліджень, e-mail: shevchenko@niss.gov.ua*

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ
КЛАСТЕРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Шевченко, А. В. Концептуальні засади політики розвитку промислових кластерів у забезпеченні економічної безпеки України / Анастасія Валеріївна Шевченко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2016. – № 2 (61). – С. 250–258.

Анотація. Статтю присвячено проблемам формування в Україні стратегічних засад державної політики розвитку кластерних форм організації виробничої діяльності. Запропоновано авторське визначення та розкрито зміст таких категорій, як кластерна стратегія, кластерна політика, кластерна програма та кластерна ініціатива, що виступають основними структурними елементами системи державної підтримки та регулювання діяльності промислових кластерів на національному, регіональному та місцевому рівнях. Сформульовано цілі та основні напрями розвитку в Україні кластерних мереж. Описано інструментарій кластерної політики; визначено основоположні принципи та запропоновано орієнтовну структуру регіональних кластерних програм. Узагальнено ключові критерії, що використовуються міжнародними організаціями для оцінки діяльності промислових кластерів.

Ключові слова: промислові кластери; кластеризація; кластерна стратегія; кластерна політика; кластерна програма; кластерна ініціатива.

Анастасія Валеріївна ШЕВЧЕНКО

*заведуюча сектором промислової політики відділу безпеки реального сектора економіки, Національний інститут стратегічних досліджень,
e-mail: shevchenko@niss.gov.ua*

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ
ПРОМЫШЛЕННЫХ КЛАСТЕРОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ**

Шевченко, А. В. Концептуальные основы политики развития промышленных кластеров в обеспечении экономической безопасности Украины / Анастасія Валеріївна Шевченко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2016. – № 2 (61). – С. 250–258.

Аннотація. Стаття посвящена проблемам формирования в Украине стратегических основ государственной политики развития кластерных форм организации производственной деятельности. Предложено авторское определение и раскрыто содержание таких категорий, как кластерная стратегия, кластерная политика, кластерная программа и кластерная инициатива, которые являются основными структурными элементами системы государственной поддержки и регулирования деятельности промышленных кластеров на национальном, региональном и местном уровнях. Сформулированы цели и основные направления развития в Украине кластерных сетей. Описан инструментарий кластерной политики. Определены основоположные принципы и предложена ориентировочная структура региональных кластерных программ. Обобщены ключевые критерии, которые используются международными организациями для оценки деятельности промышленных кластеров.

Ключевые слова: промышленные кластеры; кластеризация; кластерная стратегия; кластерная политика; кластерная программа; кластерная инициатива.

Anastasiia SHEVCHENKO

*Head of Industrial Policy Sector, Department of Security of Real Sector of Economy, National
Institute for Strategic Studies, e-mail: shevchenko@niss.gov.ua*

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE INDUSTRIAL CLUSTERS POLICY DEVELOPMENT IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Shevchenko, A. (2016), Conceptual framework of the industrial clusters policy development in ensuring economic security of Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Konseptualni zasady polityky rozvytku promyslovykh klasteriv u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky Ukrainy; za red.: M. I. Zveriyakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 2 (61), pp. 250–258.

Abstract. *The article is devoted to the issues of shaping the strategic framework for public policy of developing the cluster forms of industrial activity in Ukraine. The author's definition and the insight to the categories of cluster strategy, cluster policy, cluster programme and cluster initiatives are proposed, which constitute the main structural elements of the system of public support and regulation of industrial clusters at national, regional and local levels. The goals and the main directions of the development of cluster networks in Ukraine are formulated. The toolkit of cluster policy is described. The fundamental principles and the typical structure of regional cluster programmes are defined. The key criteries used by international organizations for assessing the activities of industrial clusters are summarized.*

Keywords: *industrial clusters; clusterization; cluster strategy; cluster policy; cluster programme; cluster initiative.*

JEL classification: *L520; O250; R380*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останніх років у розвинених країнах світу відбувається усвідомлення необхідності більш активного втручання держави в управління економікою, формування нової державної промислової політики, заснованої на поєднанні активної ролі держави та ринкових механізмів, а також пошуку найбільш ефективних інструментів та механізмів державного впливу на розвиток промислового комплексу, що пояснюється наявністю значних системних «провалів» в економіці [1, с.41–42]. Застосування кластерного підходу до організації виробничої діяльності при формуванні державної політики розвитку реального сектору економіки має суттєву перевагу перед традиційним секторальним підходом, яка полягає у його комплексності – кластерна політика дозволяє досягати цілей не лише у сфері формування та розвитку промислових кластерів, але й цілей промислової, регіональної, соціальної, зовнішньоекономічної, науково-технічної та інноваційної політики, а також політики розвитку малих та середніх підприємств (МСП), забезпечуючи значне підвищення рівня економічної безпеки держави.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням формування в Україні теоретичного підґрунтя для розбудови ефективної державної кластерної політики присвячено праці таких відомих українських науковців, як М. П. Войнаренко [2], М. О. Кизим [3], С. І. Соколенко [4], а також зарубіжних дослідників Е. Бергмана та Е. Фезера [5], К. Петерсена [6], С. Розенфелда [7], О. Солвела [8] та ін. Цими авторами було обґрунтовано переваги застосування кластерного підходу до організації економічної діяльності, доведено необхідність активної участі держави у формуванні та розвитку кластерів, описано основні напрями та принципи формування ефективної кластерної політики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Накопичений в інших країнах світу успішний досвід формування та реалізації кластерної політики вимагає систематизації та адаптації до сучасних цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку України. Попри значні напрацювання українських вчених у цій сфері, проблеми розроблення та впровадження в Україні системної кластерної політики, її узгодження з державною політикою в інших сферах, формування нормативно-правового поля, необхідного для впровадження кластерної форми організації виробництва, визначення основних етапів реалізації та розроблення специфічного інструментарію кластерної політики, залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є визначення концептуальних засад державної політики розвитку кластерних форм організації виробництва, а також виділення та опрацювання основних структурних елементів системи державної підтримки та регулювання

діяльності промислових кластерів. Досягнення мети дослідження передбачає застосування методів системного аналізу, порівняльного економічного аналізу та експертних оцінок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід формування та реалізації політики підтримки кластерних форм організації виробництва свідчить про те, що система державної підтримки та регулювання діяльності промислових кластерів на національному, регіональному та місцевому рівнях має складатися з чотирьох ієрархічно пов'язаних елементів – кластерної стратегії, кластерної політики, кластерних програм та кластерних ініціатив [6]. Стратегічне бачення та загальні цілі кластеризації промисловості мають бути викладені у національній стратегії розвитку кластерів. Стратегія має формувати дорожню карту кластеризації, представити обґрунтування та мотивацію для здійснення тих чи інших кроків у цьому напрямі. Вважаємо, що під кластерною стратегією варто розуміти розраховану на тривалий період часу цілісну систему дій всіх учасників кластерного процесу, спрямованих на формування та розвиток кластерів з урахуванням впливу ендогенних та екзогенних чинників.

Формалізація стратегії передбачає її затвердження у вигляді офіційного документа державного стратегічного планування. Загальна структура цього документа має формуватися з урахуванням визначення стратегії, викладеного у Розпорядженні Кабінету Міністрів України № 504-р від 04.10.2006 р. «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України», згідно з яким стратегія розвитку галузі економіки (сфери діяльності) – документ, у якому на основі прогнозу тенденцій розвитку відповідних ринків і напрямів науково-технічного прогресу визначаються довгострокові цілі та пріоритети розвитку галузі економіки (сфери діяльності), заходи, спрямовані на їх досягнення, та ресурси, що необхідні для здійснення таких заходів [9].

Аналіз стратегічних документів державного рівня у сфері кластеризації, затверджених в інших країнах світу після 2000 р. [10], свідчить про суттєві відмінності в їхній структурі. Підходи до стратегічного планування процесів кластеризації різняться від визначення загальних цілей та завдань розбудови кластерної моделі в економіці до деталізованих описів пілотних проектів створення та підтримки кластерів з визначенням джерел та обсягів їхнього фінансування. Вважаємо, що документ зі стратегічного планування має визначати лише генеральний курс, засади та шляхи реалізації заявленої в стратегії мети, тоді як включення до нього конкретних проектів позбавляє документ гнучкості та ставить під загрозу успіх його реалізації в умовах соціально-економічної нестабільності та швидких змін економічної кон'юнктури. Зважаючи на те, що в Україні кластери залишаються відносно новим інститутом в економіці, а поняття «промисловий кластер» та «кластерна політика» мають велику кількість різних тлумачень за відсутності загальноприйнятого визначення, державна стратегія розвитку кластерів повинна бути побудована у вигляді так званої Білої книги (White Paper) з викладенням теоретичних основ, аналізом досвіду розвинених країн та висновками для України, а також з розгорнутим поясненням державної політики у сфері кластеризації. Загальна структура стратегії має містити наступні елементи:

1. Теоретичні основи: визначення основних термінів; принципи організації та взаємодії у кластерних мережах (модель потрійної спіралі); основні моделі кластерних систем; основні характеристики кластерів та їх відмінність від інших форм економічної інтеграції; взаємозв'язок кластерної політики з іншими видами економічної політики.
2. Стислий аналіз зарубіжного досвіду кластеризації та висновки щодо очікуваних переваг від кластеризації для економіки України.
3. Оцінка потенціалу кластеризації та виявлення існуючих промислових кластерів у регіонах України із застосуванням методу оцінки коефіцієнтів локалізації виробництва у регіонах, методу міжгалузевого балансу та методів експертної оцінки, чому має передувати проведення відповідних розрахунків статистичних даних, необхідних для здійснення такого аналізу.

4. SWOT-аналіз, який дозволить на основі вивчення внутрішніх (сильних і слабких сторін) та зовнішніх (можливості і загрози) чинників діагностувати стартові умови та перспективи розвитку кластерів в економіці України.
5. Стратегічне бачення – модель бажаного майбутнього, яка має бути досягнута завдяки реалізації стратегії розвитку кластерів. Стратегічне бачення має стати рушійною силою для здійснення реформ у напрямі кластеризації та визначити роль і місце кластерів у реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку України. Вважаємо, що результатом реалізації кластерної стратегії має стати формування цілісного високорозвиненого промислового комплексу держави з міцними міжгалузевими та зовнішніми зв'язками, основу якого становитимуть замкнені ланцюги доданої вартості у вигляді потужних національних та транскордонних кластерів.
6. Загальна мета стратегії має бути сформульована наступним чином: «Промислові кластери України у 2030 році – інтегровані у загальноєвропейський економічний простір інноваційно орієнтовані науково-виробничі комплекси, що формують потужні точки зростання в економіці, забезпечуючи конкурентні переваги регіональних та національної економіки завдяки глибокій інтеграції вітчизняного науково-технічного, виробничого та соціального капіталів».
7. Стратегічні цілі, які визначатимуть довгострокові результати, що мають бути досягнуті з урахуванням існуючих зовнішніх умов, ресурсів і потреб у межах реалізації загальної мети, а також завдання – конкретні кількісно вимірювані, відповідні наявним ресурсам та прив'язані до часу дії з досягнення цілей.

Зважаючи на сучасний стан розвитку промислових кластерів в Україні та актуальні тенденції соціально-економічного розвитку, стратегічні цілі кластерного розвитку мають враховувати такі важливі вектори:

- інституціоналізація кластерних процесів – розроблення законодавчої та нормативно-правової бази кластеризації, визначення суб'єктів кластерної політики на національному та регіональному рівнях, формування методологічних засад реалізації кластерної політики;
  - координація міжінституційних зв'язків між усіма складовими потрійної (або четверної) спіралі (бізнесом, науковими установами, фінансовими інститутами, владою та громадськістю) – розвиток комунікацій, ініціювання спільних проектів, створення майданчиків для обміну досвідом та залучення нових учасників, забезпечення діяльності спеціалізованих кластерних організацій;
  - стимулювання інноваційних процесів у кластерних мережах – спільне фінансування проектів у сфері досліджень, розробок та інновацій, розбудова інноваційної інфраструктури;
  - розбудова соціального капіталу – удосконалення системи професійного навчання та перекваліфікації з метою забезпечення їх відповідності потребам кластерів, забезпечення працевлаштування, створення умов для професійного зростання та комфортельних умов життя працівників;
  - брендинг та просування продукції кластерів – організація виставково-ярмаркових заходів, сприяння експортній діяльності компаній-учасниць кластерів;
  - інтернаціоналізація кластерних процесів – інтеграція кластерів у глобальні ланцюги доданої вартості, залучення міжнародних експертів для надання консультативної підтримки при формуванні кластерів, забезпечення участі в міжнародних науково-технічних програмах та проектах, пошук іноземних партнерів для вітчизняних кластерів.
8. Суб'єкти формування та реалізації кластерної політики, а також система відносин між цими суб'єктами та їх повноваження.
  9. Індикатори ефективності реалізації стратегії – кількісні та/або якісні показники, які дозволять оцінити ефективність реалізованих заходів і на основі аналізу показників скоригувати напрями та заходи щодо розвитку кластерів в економіці.

Конкретизувати принципи державного втручання для реалізації стратегічних завдань у сфері кластеризації має кластерна політика. Під кластерною політикою варто розуміти спільну діяльність органів державної влади та управління, установ та організацій наукового, виробничого, громадського та інших секторів, спрямовану на зміцнення існуючих та створення умов для формування нових кластерів в економіці.

Інструментарій кластерної політики включає як специфічні для розвитку кластерів, так і загальноприйняті інструменти економічної політики, фокусом яких стає кластер, що дозволяє використовувати їх з більшою ефективністю. Інструменти кластерної політики можуть бути умовно згруповані у три загальні блоки залежно від фокусу державної підтримки:

1. Створення та підтримка платформ для розвитку кластерів, що передбачає фінансування операційних витрат та витрат на професійний менеджмент та персонал кластерних організацій, які займаються розвитком кластера; надання їм консультативної підтримки, у т. ч. щодо можливостей участі в державних програмах та стану ринкової кон'юнктури; популяризацію та поширення інформації про кластер всередині країни та за кордоном. Такий набір інструментів є специфічним саме для підтримки кластерів. Держава, не витрачаючи значних коштів, переважно виступає каталізатором, аніж ключовим ініціатором та драйвером розвитку кластерів [11, с.24].
2. Підтримка спільних проектів, реалізованих у рамках кластерів – спільне з іншими учасниками кластерів фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), освітніх, інноваційних проектів та програм окремих кластерів тощо. Такий формат підтримки має багато спільного з публічно-приватним партнерством (ППП), проте відрізняється від класичної моделі більшою кількістю учасників та активною участю МСП (тоді як традиційно PPP є угодою крупного бізнесу і держави), а також ширшою сферою застосування (традиційно PPP використовується для реалізації масштабних інфраструктурних та соціально значущих проектів) [12, с.47]. Такий тип підтримки вимагає від держави більших витрат і передбачає використання загальноприйнятих інструментів державної політики зі зміщенням фокусу їхнього застосування з окремих підприємств чи галузей на кластери.
3. Створення сприятливого для розвитку кластерів бізнес-середовища, що передбачає, зокрема, використання спеціальних режимів діяльності на території базування кластера (індустріальні, техно-, наукові, промислові парки, спеціальні економічні зони), удосконалення фізичної, інноваційної, підприємницької інфраструктури тощо. У цьому випадку держава також здійснює значні прями та непрямі витрати на розвиток кластерів.

Імплементация кластерної політики відбувається завдяки реалізації кластерних програм. Під кластерною програмою розуміють документ, в якому представлене бачення та алгоритм дій органів державної влади та управління щодо забезпечення організаційної, фінансової та іншої підтримки кластерних ініціатив на регіональному/національному рівні.

Існують два підходи до розроблення кластерних програм: перший передбачає створення окремих програм за пріоритетними напрямками кластеризації (наприклад, програма розвитку інноваційної сфери у кластерах, програма інтернаціоналізації кластерів, програма розвитку кластерів МСП тощо) на національному рівні; другий передбачає територіальний підхід з ідентифікацією існуючих або потенційних кластерів у межах регіонів з делегацією більшості повноважень щодо розвитку регіональних (та міжрегіональних) кластерів місцевим органам влади. На нашу думку, зважаючи на те, що в Україні саме на рівні регіонів останнім часом відбувається усвідомлення переваг кластерного підходу для територіального розвитку та його застосування у регіональних стратегіях розвитку (на сьогодні застосування кластерного підходу передбачено у стратегіях розвитку 15 з 25 областей України), в Україні має бути застосований другий підхід. Глибокий аналіз та детальне опрацювання пріоритетів кластеризації дасть можливість у майбутньому скоригувати та ефективно реалізувати регіональні стратегії розвитку без надмірного

розпорошення ресурсів та повноважень, що може мати місце при застосуванні першого підходу.

Розробленню кластерної програми має передувати ґрунтовний аналіз економічних, ресурсних та організаційних передумов формування кластерів у регіоні. З цією метою у багатьох країнах успішно застосовуються такі методи, як метод оцінки коефіцієнтів локалізації виробництва у регіонах, які розраховуються за різними показниками (валового регіонального продукту, основних засобів, зайнятості тощо), що характеризують економічний розвиток регіонів та демонструють, у скільки разів концентрація конкретної галузі у даному регіоні більше (або менше), ніж в країні загалом; метод міжгалузевого балансу, який завдяки аналізу таблиць «витрати-випуск» дозволяє оцінити зв'язки між галузями промисловості в межах окремих регіонів, а також пов'язані з ним методи теорії графів, мережевого аналізу; заснований на методі оцінки міжгалузевого балансу метод виявлення еталонних кластерів, який полягає у визначенні видів економічної діяльності, які найчастіше співлокалізовані територіально й відповідно мають ефект комплементарності [13, с.96]; метод аналізу інноваційної активності господарських агломерацій (методика Європейської кластерної обсерваторії), в основу якого закладене розуміння кластера в ЄС, насамперед, як інноваційно орієнтованої виробничої системи, тому аналіз потенціалу кластеризації здійснюється шляхом визначення рівня інноваційної активності в галузях, які утворюють господарські агломерації [14]; методи експертної оцінки, анкетування, які доповнюють кількісні методи оцінки, та багато інших методів. Такий попередній аналіз дає можливість визначити конкурентні переваги регіону та недоліки й слабкі місця, які можуть стати чинниками ризику при формуванні кластерів.

Кластерна програма має будуватися з урахуванням наступних основоположних принципів:

- підтримка кластерних ініціатив у пріоритетних для держави напрямках, які мають найбільший інноваційний та виробничий потенціал;
- державна підтримка має забезпечуватися обмеженою кількістю промислових кластерів, які мають найбільші перспективи або вже демонструють найкращі результати;
- фокус на залученні до кластерів малих та середніх інноваційних підприємств, які в усьому світі є найважливішими генераторами інновацій у промисловості;
- забезпечення високої гнучкості кластерної програми та можливості її адаптації до мінливих соціально-економічних умов, здатності швидко реагувати на зміни у технологічному середовищі, відкритості до запровадження нових механізмів менеджменту;
- забезпечення науково-дослідною базою для досліджень у рамках кластерів та впровадження інновацій, участь держави у здійсненні досліджень щодо економічної доцільності розробки того чи іншого інноваційного продукту та перспектив його комерціалізації;
- відбір проектів, які мають найбільші перспективи інтернаціоналізації та включення до глобальних інноваційних мереж через залучення прямих іноземних інвестицій, трансфер технологій та розвиток співробітництва з іноземними кластерами;
- заплановане поступове зменшення бюджетної фінансової підтримки у ході реалізації кластерної програми;
- визначення чітких критеріїв вимірювання поточних та кінцевих результатів діяльності кластерів, встановлення реалістичних індикаторів виконання запланованих показників як на рівні окремих кластерів, так і на рівні програми в цілому.

У межах кластерної програми доцільно реалізовувати обмежену кількість кластерних ініціатив (максимум 2–3 проекти), що дозволить зосередити всі можливі ресурси та ефективно контролювати виконання поставлених завдань. Напрями державної підтримки мають включати заходи з усіх трьох блоків інструментів кластерної політики: створення та підтримки платформ для розвитку кластерів; підтримки спільних проектів, реалізованих у рамках кластерів; створення сприятливого для розвитку кластерів бізнес-середовища.

Під кластерною ініціативою розуміють спільний проект органів державної влади та управління, бізнесу, а також наукових, освітніх, фінансових та інших установ зі створення нового або розвитку існуючого кластера на окремій території. На початковому етапі розвитку кластерів вкрай важливо забезпечити організаційну та фінансову підтримку створення професійного кластерного менеджменту в складі кластерних організацій, адже учасники кластерів на початку їх діяльності неохочі платити внески для забезпечення роботи таких організацій через брак довіри та відсутність реальних результатів.

Рішення про продовження надання державної підтримки реалізованим у рамках кластерної програми кластерним ініціативам має базуватися на вивченні результатів їхньої діяльності, які мають відобразитися у щорічних звітах кожного кластера. Узагальнення підходів до оцінки результативності кластерних ініціатив, що застосовуються найвпливовішими міжнародними організаціями – ОЕСР [15] та ЮНІДО [16] – дозволяє виділити ключові критерії для оцінки діяльності кластерів (дані подаються за певний звітний період):

- оцінка виробничої та зовнішньоекономічної діяльності: темпи зростання обсягів виробництва та реалізації основної продукції кластера; темпи зростання прибутків компаній-учасниць кластера; темпи зростання обсягів експорту продукції кластера та структура експорту;
- оцінка інноваційної діяльності: кількість компаній кластера, які розробили та впровадили нові продукти/послуги; кількість компаній кластера, які отримали патенти; кількість компаній, які здійснювали інвестиції у нові технології з власного бюджету;
- оцінка співробітництва з науковим та освітнім секторами: кількість компаній кластера, які взяли участь у спільних проектах із науково-дослідними організаціями та установами освіти; кількість наукових та освітніх установ, які є членами кластера; кількість працевлаштованих у компаніях кластера випускників навчальних закладів, які є учасниками кластера;
- оцінка міжнародного співробітництва: обсяги залучених іноземних інвестицій; кількість іноземних компаній або мереж, які стали партнерами кластера; кількість організованих у рамках кластера комунікативних заходів за участі іноземних експертів та партнерів; кількість міжнародних (зарубіжних) проектів та програм, у яких приймають участь компанії кластера;
- оцінка темпів нарощування членської бази: оцінка структури членської бази кластера; частка малих і середніх підприємств, які є членами кластера; кількість компаній, які приєдналися до кластера;
- оцінка соціального капіталу кластера: темпи зростання заробітної плати у компаніях кластера; кількість працівників, які підвищили кваліфікацію; кількість семінарів/тренінгів з професійного розвитку, організованих у рамках кластера.

Цей перелік може бути суттєво розширений або змінений залежно від напрямів діяльності та специфіки кожного окремого кластера. Для оцінки ефективності тієї чи іншої кластерної ініціативи варто також здійснювати порівняння динаміки ключових показників діяльності кластера з показниками схожих компаній та організацій, які не є членами кластера. Результати оцінки реалізації кластерних ініціатив дозволяють оперативно коригувати напрями та сфери державної підтримки, а також змінювати пріоритети кластерної політики.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, успішність впровадження в Україні кластерної форми організації виробничої діяльності значною мірою залежить від формування необхідних інституційних передумов та цілісної системи державної підтримки розвитку промислових кластерів із забезпеченням її узгодженості з пріоритетами та принципами інших видів державної політики. Концептуальні засади політики розвитку промислових кластерів в Україні мають бути систематизовані та формалізовані у національній стратегії розвитку кластерів, на основі якої відбуватиметься

формування та реалізація регіональних кластерних програм та забезпечуватиметься організаційна та фінансова підтримка державою кластерних ініціатив.

Перспективи подальших досліджень у сфері формування та реалізації державної кластерної політики пов'язані, насамперед, з вивченням перспектив кластеризації регіонів України на основі проведення детального кластерного аналізу та визначення регіональних «точок зростання», а також розроблення інструментів та механізмів реалізації потенціалу регіонів у сфері кластерного розвитку. Запровадження кластерного підходу до організації виробничої діяльності дозволить суттєво посилити зв'язки та активізувати діалог між органами державної влади, науковим, виробничим та громадським секторами, що сприятиме створенню значного синергетичного ефекту в економіці та підвищенню рівня економічної безпеки держави.

Література

1. *National Innovation Systems [Electronic source]*. – Access: <http://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>.
2. Войнаренко М. П. *Кластери в інституційній економіці: монографія* / М. П. Войнаренко. – Хмельницький: ХНУ, 2011. – 502 с.
3. Кизим М. О. *Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія* / М. О. Кизим. – Х.: Інжсек, 2011. – 304 с.
4. Соколенко С. І. *Кластери в глобальній економіці* / С. І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
5. Bergman E. M. *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. Web Book in Regional Science [Electronic source]* / E. M. Bergman, E. J. Feser. – Access: <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm>.
6. Petersen K. *Clusters and clustering policy: a guide for regional and local policy makers [Electronic source]* / K. Petersen. – Access: <http://cor.europa.eu/en/documentation/studies/Documents/Clusters-and-Clustering-policy.pdf>.
7. Rosenfeld S. *Industry Clusters: Business Choice, Policy Outcome, or Branding Strategy?* / S. Rosenfeld // *Journal of New Business Ideas and Trends*. – 2005. – № 3 (2). – Pp. 4–13.
8. Sölvell Ö. *The Cluster Initiative Greenbook* / Ö. Sölvell, G. Lindqvist, C. Ketels // *Ivory Tower Publishers*. – Stockholm, 2003. – 94 p.
9. *Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 504-р від 04.10.2006 р. [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80>.
10. *Cluster-Based Economic Development Strategies [Electronic source]*. – Access: http://icma.org/en/international/resources/insights/Article/101968/ClusterBased_Economic_Development_Strategies.
11. *The role of clusters in smart specialization strategies [Electronic source]*. – Access: https://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/other_reports_studies_and_documents/clusters_smart_spec2013.pdf.
12. *Кластерные политики и кластерные инициативы: теория, методология, практика* / [Под общ. ред. Ю. С. Артамоновой, Б. Б. Хрусталева]. – Пенза: ПГУАС, 2013. – 230 с.
13. Марков Л. С. *Выявление эталонных кластеров: методические вопросы и практическое приложение к отечественной промышленности* / Л. С. Марков, В. М. Маркова // *Вестник НГУ (Серия «Социально-экономические науки»)*. – 2012. – Т. 12. – Вып. 1. – С. 95–108.
14. Куценко Е. *Кластеры в экономике: практика выявления [Электронный ресурс]* / Е. Куценко. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/87702138>.
15. Temouri Y. *The Cluster Scoreboard: Measuring the Performance of Local Business Clusters in the Knowledge Economy [Electronic source]* / Y. Temouri // *OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Working Papers*. – Access: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k94ghq8p5kd.pdf?expires=1464087981&id=id&accname=guest&checksum=B718A417420EEFDB2F41216A473F6444>.

16. *The UNIDO Approach to Cluster Development: Key Principles and Project Experiences for Inclusive Growth* [Electronic source]. – Access: https://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/What_we_do/Topics/Business_investment_and_technology_services/CUP/UNIDOs_CLUSTER_APPROACH.PDF.

References

1. *National Innovation Systems*, available at: <http://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>.
2. Voynarenko, M. P. (2011), *Clusters in institutional economy* [Klastery v instytutsiinii ekonomitsi], KhNU, Khmelnytskyi, 502 p. (ukr)
3. Kyzym, M. O. (2011), *Industrial policy and clusterization of the economy of Ukraine: monograph* [Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy: monohrafiia], Inzhpek, Kharkiv, 304 p. (ukr)
4. Sokolenko, S. I. (2004), *Clusters in global economy* [Klastery v hlobalnii ekonomitsi], Logos, Kyiv, 848 p. (ukr)
5. Bergman, E. M., Feser, E. J. (1999), *Industrial and regional clusters: concepts and comparative applications. Web book in regional science*, available at: <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm>.
6. Petersen, K. *Clusters and clustering policy: a guide for regional and local policy makers*, available at: <http://cor.europa.eu/en/documentation/studies/Documents/Clusters-and-Clustering-policy.pdf>.
7. Rosenfeld, S. (2005), *Industry clusters: business choice, policy outcome or branding strategy?* *Journal of New Business Ideas and Trends*, No. 3 (2), pp. 4–13.
8. Sölvell, Ö., Lindqvist, G., Ketels, C. (2003), *The cluster initiative greenbook*, Ivory Tower Publishers, Stockholm, 94 p.
9. *On approval of the concept of improving the system of forecasting and policy documents on social and economic development of Ukraine: Law of Ukraine, No. 504-p, 04.10.2006* [Pro skhvalennia Kontseptsii vdoskonalennia systemy prohnosnykh i prohramnykh dokumentiv z pytan sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 504-p, 04.10.2006], available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80> (ukr)
10. *Cluster-based economic development strategies*, available at: http://icma.org/en/international/resources/insights/Article/101968/ClusterBased_Economic_Development_Strategies.
11. *The role of clusters in smart specialization strategies*, available at: https://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/other_reports_studies_and_documents/clusters_smart_spec2013.pdf.
12. Artamonova, Y. S., Khrustalev, B. B. (2013), *Cluster policies and cluster initiatives: theory, methodology, practices* [Klasternye politiki i klasternye initsiatyvy: teoriya, metodologiya, praktika], PGUAS, Penza, 230 p. (rus)
13. Markov, L. S., Markova, V. M. (2012), *Identification of model clusters: methods and practical application to national industry* [Vyyavlenie etalonnnykh klasterov: metodicheskie voprosy i prakticheskoe prilozhenie k otechestvennoy promyshlennosti], *NGU Bulletin, Social-economic sciences series*, vol. 12, No. 1, pp. 95–108 (rus)
14. Kutsenko, E. *Clusters in economy: identification practices* [Klasery v ekonomike: praktika vyyavleniya], available at: <http://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/87702138> (rus)
15. Temouri, Y. (2012), *The cluster scoreboard: measuring the performance of local business clusters in the knowledge economy*, *OECD local economic and employment development (LEED) working papers*, available at: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k94ghq8p5kd.pdf?expires=1464087981&id=id&accname=guest&checksum=B718A417420E EFDB2F41216A473F6444>.
16. *The UNIDO Approach to Cluster Development: Key Principles and Project Experiences for Inclusive Growth* (2013), available at: https://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/What_we_do/Topics/Business_investment_and_technology_services/CUP/UNIDOs_CLUSTER_APPROACH.PDF.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2016.